

Dr. BOBROVSZKY JENŐ:

KÜLGAZDASÁG ÉS IPARJOGVÉDELEM

1. Ismeretes, hogy hazánkban az innováció, a műszaki haladás, ezenbelül a hasznosítható műszaki-szellemi alkotásokkal kapcsolatos tevékenység és a külgazdasági kapcsolatok fejlesztése az elmúlt években kiemelt hangsúlyt kapott a politikai- és állami határozatokban, valamint a jogi és gazdasági szabályozásokban egyaránt. Ez összefügg azzal, hogy az egész világon, a Magyarországnál nyersanyagokban, energiában sokkal gazdagabb országokban is felértékelődött a műszaki-szellemi munka és a nemzetközi együttműködés, amelynek döntő szerepe van a gazdasági hatékonyság és a versenyképesség fejlesztése szempontjából.

Korunkban a nemzetközi munkamegosztás globális és regionális méretekben való kiszélesedése és elmélyülése valamennyi nemzetgazdaság között a függőségi, egymásrautaltsági kapcsolatok erősödését, növekedését eredményezi.

Ennek objektív alapja az a körülmény, hogy a koncentráció magas fokát elért modern termelőerők egyre inkább szétfeszítik a nemzetgazdaságok által nyújtott lehetőségeket, azoknál tágabb mozgásformát, szélesebb kereteket követelnek. Ez főként abban nyilvánul meg, hogy az innovációs tevékenység feltételeinek folyamatos biztosítása számos területen csak nemzetközi munkamegosztás mellett, több ország erejének összefogásával, több ország erőforrásaira és fogyasztópiacára alapozva lehet gazdaságos. Ez szükségképpen azt jelenti, hogy az innovációs folyamatokat közvetítő gazdasági-műszaki kapcsolatok jelentős hányada átnyúlik az országhatárokon, amely a nemzeti újratermelési folyamatok összekapcsolódását, egymásba hatását, strukturális összeszövődését eredményezi.

A nemzetközi együttműködésnek, a gazdasági akcióter növelésének az innovációs folyamatok természetéből adódó szükségessége nyomatékosan jelentkezik a kis műszaki-gazdasági potenciállal és szűk belső felvevőpiaccal rendelkező országok vonatkozásában.

A nemzetközi együttműködés mellett az intellektuális teljesítmény növelésének követelménye is fokozott mértékben következik a magyar gazdaság fejlődési lehetőségeit és szükségleteit meghatározó hazai és nemzetközi társadalmi-gazdasági tényezőkből.

Ezek közé tartoznak mindenekelőtt: az extenzív fejlődés forrásainak kimerülése (nyersanyag; energiahiány stb.), a magyar gazdaság nyitottsága, export- és import kényszere, a világpiaci korszakváltás, átrendeződés, amelynek eredményeként a fejlett technikai kultúrát hordozó termékek felértékelődtek, a közepes, vagy annál alacsonyabb minőségű termékek viszont leértékelődtek és így a komparatív előnyök egyik döntő tényezője az intellektuális teljesítmény lett.

A magyar gazdaság árvesztéseinek jelentős része az elmúlt években abból adódott, hogy sok a kis feldolgozott, nagy anyag- és energiatartalmú, korszerűtlen termékünk, amelyeket a világpiac visszautasít és nem hajlandó elismerni a viszonylag alacsonyabb technikai és termelékenységű szintjeinkből eredő magas költségeinket.

Mindezek következtében társadalmi mértékben tudatosult, hogy a permanens innováció, a termékek, termelési eljárások, valamint a szervezeti viszonyok folyamatos minőségi megújulása és a nemzetközi együttműködésben való hatékonyabb részvétel a magyar társadalom és gazdaság, valamennyi gazdálkodó szervezet létérdekévé vált.

Megnőtt az érdeklődés az innovációs hatékonyság javítása iránt, célként került előtérbe a magas szellemi hányadot tartalmazó, technikaigényes, ugyanakkor kisebb részben anyag- és energiaigényes, fokozottabb hazai és világpiaci jövedelemtermelő képességgel bíró termékek, technológiák kifejlesztése.

2. Az MSZMP 1987. július 2-i állásfoglalása a gazdasági-társadalmi kibontakozás programjáról nyomatékosan aláhúzza, hogy a népgazdaság egyensúlyának átfogó javítása érdekében a nemzetközi együttműködés lehetőségeinek eredményesebb kiaknázására kell törekedni.

A magyar népgazdaság tudományos-műszaki haladásában, fejlődésében meghatározó szerepe van a Szovjetunióval, a szocialista országokkal kialakított együttműködésnek. Tovább kell fejleszteni a KGST keretében kialakult, kölcsönösen előnyös műszaki-tudományos és gazdasági együttműködést, a szocialista gazdasági integrációt. A szocialista országok viszonylatában a lehetőségek jobb feltárásával, a forgalom kölcsönös bővítésével biztosítani kell a kiegyensúlyozott áruforgalmi és fizetési kapcsolatok megőrzését. Az együttműködést az igényekhez igazodva, a vállalatok közötti közvetlen kapcsolatok fejlesztésével és a kölcsönös érdekeken alapuló közös vállalkozások útján is bővíteni kell.

A fejlett tőkés országokkal külkereskedelmi forgalmunk bővítésére és a fejlesztési-termelési kapcsolatok elmélyítésére kell törekedni. Kínálatunkban növelni kell a nagyobb feldolgozottsági fokú és a jelentős szellemi munkát igénylő termékek arányát. Kapcsolatainknak jobban kell segíteniük a hazai műszaki haladást, a korszerű termelési eljárások elterjedését. Erősíteni kell a vállalatok közötti tartós és közvetlen kapcsolatokat, a termelési kooperációt. Kedvező feltételek megteremtésével elő kell segíteni a működő tőke nagyobb arányú bevonását.

A fejlődő országokkal folytatott külkereskedelmünkben a kölcsönösen előnyös együttműködést úgy kell alakítani, hogy az jobban szolgálja a hazai termelés szerkezetátalakítási céljainak a megvalósítását.

3. Az előrejelzések szerint a jelenlegi időszakban és a következő évtizedben az alábbi főbb műszaki fejlődési trendek érvényesülnek a külgazdasági kapcsolatokban, a termelésben, szolgáltatásokban és a nemzetközi cserében:

- az elektronizálás további térhódítása,
- új anyagok elterjedése,
- új technológiák (pl. biotechnológia) gyakorlati alkalmazása,
- A K+ F tevékenység további felértékelődése,
- a nemzetközi technológiatranszfer élénkülése.

Ezek a műszaki fejlesztési tendenciák a világkereskedelem áruszerkezetét is alapvetően módosították már az elmúlt két évtizedben is, amennyiben az átlagost meghaladó ütemben nőtt a gépipari, vegyipari termékek és a szolgáltatások részesedése a nemzetközi forgalomban. Ezzel szemben a nyers- és alapanyagok (fémek, élelmiszerek, kivéve az energiahordozókat) forgalmának aránya visszaesett.

Az intellektuális teljesítmény nemzetközi felértékelődése következtében szinte valamennyi külgazdasági együttműködési formában (hagyományos áruexport, bér munkakapcsolatok, gyártás- és piacmegosztási kooperációk, licenc- és know-how ügyletek, közös kutatási fejlesztési együttműködés, vegyesvállalatok és lízing tevékenység) felmerülnek az innovációs teljesítmények, a szellemi javak létrehozatalával, jogi oltalmával, hasznosításával összefüggő kérdések.

Ennek kapcsán le kell szögezni, hogy általános innovációvédelem nem létezik, a szellemi javak, intellektuális termékek csak meghatározott, történelmileg kialakult, nemzetközileg elterjedt oltalmi kategóriákba illesztve védhetők.

Ezen kategóriák keretében lehet oltalomban részesíteni az áru (gyártmány) egyes szellemi értékkomponenseit, amelyek az áru különböző strukturális szintjeihez kapcsolódnak.

A gyártmány műszaki-gazdasági tartalmát, jellemzőit alapvetően a konstrukció (összetétel) és a technológia határozza meg, amelynek szellemi forrása megjelenhet találmányként vagy know-how-ként, illetve a vállalaton belül újításként.

A gyártmány külső megjelenését, formáját meghatározó szellemi alkotás ipari mintaként vagy iparművészeti, illetve ipari tervezőművészeti alkotásként jöhet létre.

A gyártmány szakirodalmi műbe foglalása, a műszaki létesítmény terve, a mérnöki és egyéb műszaki rajz, ábra vagy vázlat, továbbá a software szerzői alkotásnak minősülhet. Az árun szereplő megkülönböztető megjelölés védjegyként vagy földrajzi névként funkcionálhat.

A szellemi javak jogi védelmének összefoglaló nemzetközi neve: szellemi tulajdon („intellectual property”), amelynek két ága van: a szerzői jog („copyright” vagy irodalmi, művészeti, tudományos tulajdon) és az iparjogvédelem (ipari tulajdon „industrial property”).

A szerzői jog csak a külső strukturális elemet, a mű egyéni-eredeti kifejezési formáját (pl. a szakirodalmi publikációt) védi, nem pedig a mű tartalmát képező műszaki megoldást, így nem gátolja meg a tartalom engedély nélküli gyakorlati alkalmazását.

Az iparjogvédelem technikája eltér a szerzői jogétól. Az iparjogvédelem egyes szellemi eredmények jogosulatlan gyakorlati alkalmazása, az árutermelésben való engedély nélküli hasznosítása ellen véd.

A jogi védelem ugyanis az árutermelői és áruforgalmi viszonyokon, a gazdasági versenyen keresztül valósul meg, amely meghatározza egyrészt azt, hogy ez a védelem milyen szellemi alkotásokat tud felölelni (általában csak áruként értékesíthető termékeket vagy árutermelési eljárásokat eredményező, vagyoni értékű, gazdasági jellegű szellemi alkotásokat), másrészt, hogy milyen módszerrel védi azokat (rendszerint a szellemi alkotás tárgyára vonatkozó kizárólagos árutermelői és áruforgalmi jog illetve birtok-helyzet védelme révén).

E kizárólagos jog illetve birtok-helyzet biztosításához azonban – részben az árúviszonyok természete, részben a szellemi alkotások elvileg korlátlan terjedelmű poten-

ciális felhasználhatósága miatt – szükség van az új szellemi alkotásoknak a jogosult számára áruként való elkülönítésére, majd a felhasználás során az együttműködő partnerek összekapcsolására.

4. A szellemi javaknak jelentős szerepe van a folyamatos innovációs tevékenységben, közelebbről abban, hogy a gyártmányok mind magasabb használati értékkel rendelkezzenek illetve azokat relatíve kisebb erőforrásfelhasználással lehessen előállítani és előnyösebben lehessen értékesíteni.

A szellemi javak, értékek jogi oltalmával kapcsolatos tevékenység, különösen az iparjogvédelmi munka az új technika társadalmi elsajátításának, a kreativitás és vállalkozókészség ösztönzésének fontos része, az innovációs folyamatok pragmatikus kezelési mechanizmusa, illetve a gazdasági verseny intézményi-infrastrukturális rendszerének része. A szellemi javak jogi oltalmával összefüggő kategóriák hozzáértő felhasználása segítséget nyújt a gazdálkodó szervezeteknél folyó kutatás-fejlesztés, termelés és értékesítés megszervezéséhez, fontos eszköze a termékszerkezet korszerűsítésének, a gazdasági hatékonyság növelésének alapját képező és önálló forgalmi értéket jelentő szellemi vagyon védelmének, a műszaki siker gazdasági kiaknázásának.

Az iparjogvédelem különösen fontos szerepet játszik a külgazdasági kapcsolatokban, a szellemi termékek és az azokat megtestesítő áruk exportjának piacvédelmében, ezért fontos piacszerző, -megtartó, -fejlesztő, offenzív és egyben defenzív versenyeszköz. Az iparjogvédelem olyan kategóriája, mint pl. a szabadalom, fontos eszköze a külföldi szellemi eredményekről való információszerzésnek, a külföldi technika importjának, katalizátora és egyben stabilizáló tényezője a nemzetközi tudományos-műszaki és gazdasági-kereskedelmi vállalkozói-vegyesvállalati együttműködésnek.

A jelzett célnak megfelelően a következőkben a szellemi javakat, mint piaci kategóriákat mutatjuk be és vázoljuk a velük kapcsolatos oltalom jogi-gazdasági strukturáját és működési mechanizmusát. Ennek során azt a nemzetközinek mondható gondolkodási modellt vesszük alapul, amely jellemzi e téren a fejlett piacgazdasággal rendelkező országok mérnökeit, jogászait, üzletembereit és amelynek alapján velük a közös fogalomrendszert és terminológiát meg lehet találni, a külföldi és nemzetközi szabályozásokban is könnyebben el lehet igazodni. Ennek jelentősége napjainkban különösen nagy, mivel a szellemi javak nemcsak a belső gazdaságpolitikában, hanem a külgazdasági kapcsolatokban is felértékelődtek.

A szellemi javak ugyanis különleges tökéértéket képviselnek a versenyelvű piacgazdaságokban, mivel hasznosításuk révén innovációs többletnyereség (extraprofit) forrásaivá válhatnak. A többletnyereség azonban csak akkor realizálható, ha a szellemi javak hasznosítása meghatározott ideig monopolhelyzetben történik, amely kizárja az elvileg többször, több helyen is bevezethető szellemi termékek korlátlan, engedély nélküli felhasználását, utánzását, elsajátítását.

A monopolhelyzet teremtette kizárólagosság tehát lényegében nem más, mint az innovációs többletnyereségre rásegítő jogi mechanizmus. A többletnyereségnek a termék árában való jelentkezése azonban végsősoron a szellemi javakban rejlő versenyelőnynek a piacon való realizálásától függ. Ezért a sikeres innováció két alapvető összetevője: a szellemi javakat megteremtő kreativitás és az azokat piaci áruként realizáló vállalkozókészség.

Az innovációs többletnyereség-érdekeltség megfelelő intenzitása esetén a termelésben és a piacon működő vállalkozói közeg, mint érdekeltségi centrum felől kialakul

egy gazdasági szívóhatás (pull-mechanizmus) a K+F szférában alkotott szellemi javakra, azaz létrejön a szellemi termékek keresleti piaca.

A szellemi javak gazdasági hasznosulását elősegítő kizárólagosság (monopolhelyzet) biztosításának alapvető, történelmileg kialakult és nemzetközileg elfogadott eszköze a jogi oltalom.

A jogi oltalom körében a szellemi javak kétféle vagyoni jogi státusát különböztethetjük meg:

– a közkinccs, azaz a szabad javak körébe (public domain) tartozó, bárki által engedély és díjfizetési kötelezettség nélkül használható szellemi értékek,

– a szellemi birtokba illetve tulajdonba vétellel elkülönített, valamely gazdálkodó szervezet (vállalat, szövetkezet, intézet, külföldi cég) vagy magánszemély rendelkezési körébe vont és hatalmában tartott (private domain) szellemi javak.

A műszaki szellemi termékek közül közkinccs körébe tartoznak mindazok, amelyek szabadalmazás nélkül bárki számára hozzáférhető módon, szakember által megvalósítható mértékben nyilvánosságra kerültek akár szerzői jogi védelmet élvező és magától a feltalálótól eredő publikációban, akár egyéb módon, pl. a termék vagy termelési eljárás nyilvános bemutatása, forgalomba hozatala formájában.

Az ilyen megoldások a nyilvánosságra jutás után többé nem szabadalmazhatók, azaz nem vonhatók ki a közkinccs köréből. A nyilvánosságra jutást (a feltalálótól eredő ún. önpublikáció esetén is) a később meginduló szabadalmi eljárásokban általában úgy fogják értékelni, mint újdonságrontó adatot, amely meggátolja a találmány szabadalmazhatóságát.

5. Az iparjogvédelem körébe tartozó szellemi javaknak a közkinccs köréből való elkülönítésére, az egyéni rendelkezési körbe vonására két, nemzetközileg elismert módszer van, amelyek a jogi védelem két szintjét képviselik: egyik a szellemi javak birtokbavétele, a másik a rájuk vonatkozó szellemi tulajdon megszerzése, amelyek révén biztosítható a szellemi javak áruvá avatása.

A szellemi javak birtokbavételének alapvető módszere a műszaki-gazdasági szellemi termék titokban tartása, amely lényegében egy természetes (de facto) monopolhelyzetet eredményez.

A vagyoni értékű műszaki-gazdasági és szervezési ismeretek, ezek között a találmányok jogi védelmének ezzel összefüggő egyik lehetősége a know-how-ként való kezelés. Ennek tartalma lényegében az ismeretnek a titkos (bizalmas, nem nyilvános) kezelése útján a közkinccstől „szellemi birtokként” való elkülönítése, amelynek folytán annak árujelleggel való felruházása és forgalomképesége biztosítható.

A know-how tárgyi formája lehet dokumentáció, tanulmány, receptura, prototípus, eredmény, egyéb adat, technikai ismeret, tapasztalat, betanítás (un. know-how).

A know-how védelme érdekében nem lehet és nem kell sehova bejelentést tenni, az automatikusan és határidő nélkül érvényesül a titokvédelmi jogszabályok alapján.

A know-how védelem azonban, mint relatív kizárólagosság csak a titok jogosulatlan elsajátítására vonatkozik és nem oltalmaz – a szabadalommal ellentétben – ugyanazon megoldás, ismeret más által való független kifejlesztés ellen.

Ezért a know-how vagy a szabadalom mint oltalmi lehetőség között mindig sokoldalú jogi, műszaki, gazdasági megfontolás alapján kell dönten.

A know-how speciális árujellegét az adja meg, hogy mint strukturált gazdasági-műszaki ismerethalmaz a termelésben felhasználható, innovációs többletnyereséget hozó tőkeértéket képvisel, nem tartozik a közkinccs, a szabad javak sorába, ezért jogszerűen csak szerződéssel vagy független kifejlesztéssel szerezhető meg és ellenértéke kisebb, mint az egyébként jogilag szabad és műszakilag lehetséges független kifejlesztés ráfordításigénye (időben, pénzben, munkában).

A know-how árupotenciálja, illetve forgalomképesége, azaz újdonságértéke és titkossága relatív (pl. egy fejlődő országban know-how szerződés tárgya lehet az, ami egy fejlett ipari országban közkinccsként hozzáférhető, mert egy betanítás olcsóbb lehet, mint a saját kutatás-fejlesztés).

A know-how nemcsak antitézise, de változó mértékben kiegészítője is a szabadalomnak. Pl. egy úttörő találmányhoz magas „szabadalmi tartalma” mellett kevés gyakorlati know-how társulhat, míg javítási találmányoknál fordított lehet a helyzet.

(A szemléletes meghatározás szerint a szabadalom a „szellemi telek” jogi körülkerítése, a know-how pedig a térkép arról, hogy a telken hol van elásva a „kinccs”.)

A szabadalom (mint az államilag regisztrált kizárólagos jogon alapuló „szellemi tulajdonjog”) és a know-how (mint a jogilag védett kizárólagos helyzeten alapuló „szellemi birtokjog”) ugyanannak a jogi éremnek a két oldala.

A szellemi alkotások titokvédelmének egyetlen országban sincs átfogó kódexe, hanem azt különböző jogszabályok biztosítják (főként a tisztességtelen versenyt tilalmazó, a munkajogviszonyban az üzemi titkot védő rendelkezések és a szerződéses titokvédelmi kikötések).

Az ipari titokvédelemmel („trade secret”) körülbástyázott, de legalábbis nem nyilvános, nem akadálytalanul hozzáférhető találmányt és egyéb műszaki, gazdasági, szervezési ismereteket, mint know-how-t a jogosult tényleges helyzetéből következően éppúgy kizárólagosan hasznosíthatja, mintha szabadalma lenne. Az ipari titokvédelem alapján fennálló védett birtokhelyzet (egyes minősítések szerint „másodlagos jogi helyzet” illetve „nem kifejlett jog”) azonban gyengébb és határozatlanabb, mint a szabadalmi oltalom. A titokvédelem által nyújtott relatív kizárólagosság oltalmat csak azokkal szemben biztosít, akik bizonyíthatóan jogsértő módon jutottak a megoldás birtokába, azt jogosulatlanul elsajátították. Azonos megoldás (találmány, know-how) független kifejlesztőjével szemben azonban az ipari titokvédelem alapján nem lehet fellépni. Másrészt viszont a titokvédelem automatikusan érvényesül, tárgyköre korlátlan és térben nincs egy-egy ország területére korlátozva, továbbá időben mindaddig hat, amíg a titok fennáll.

A jog meghatározott feltételek mellett védelemben részesíti az áru külső megjelenéséhez kapcsolódó szellemi javakra vonatkozó birtokhelyzetet akkor is, ha azok nyilvános, piaci alkalmazásra kerültek. A védelem feltétele azonban, hogy a piac, a fogyasztók a meghatározott jellegzetes külsőt, csomagolást, megjelölést vagy elnevezést az adott gazdálkodó szervezethez tartozónak tekintsék.

Ennek megfelelően a tisztességtelen verseny (a tisztességtelen gazdasági tevékenység) ellen hozott jogszabályok a legtöbb országban tiltják a „szolgai másolást”, azaz az árut illetőleg szolgáltatást a versenytárs hozzájárulása nélkül olyan jellegzetes külsővel, csomagolással, megjelöléssel vagy elnevezéssel forgalomba hozni, továbbá az áru hirdetésében olyan nevet, megjelölést vagy árujelzőt használni, amelyről a versenytársat, illetőleg annak áruját szokták felismerni. Ez azonban megköveteli az adott termékkülső, árumegjelölés jellegzetességét

és a versenytársnak az áruval való kellő mértékű jelenlétét, ismertségét, bevezettségét az adott piacon.

A gazdasági-műszaki jellegű szellemi javaknak a közkinccs köréből szellemi tulajdonként való elkülönítése, azokra abszolút kizárólagosság biztosítása az egyes országokban meghatározott időre államilag engedélyezett ipari tulajdonjogok (szabadalmi jog, ipari minta jog, védjegyjog) megszerzésével történhet.

Az ipari tulajdonjogok között a legfontosabb a mesterséges (de iure) monopóliumnak tekinthető, az egyes országokban külön-külön megszerezhető (tehát nem automatikusan és nem területi korlát nélkül keletkező) szabadalom (patent), amely a szellemi alkotások, ismeretek közül csak egy szűk kör, a találmányok jogi védelmét biztosítja.

A szabadalom alapján – amelyet a bejelentő kezdeményezésére, meghatározott vizsgálati eljárás után az állam szabadalmi hatósága engedélyez a találmányra – a szabadalom jogosultjának az oltalmi időn belül és az adott állam területén a jogszabályok keretei között (pl. az iparigazgatási, szabványosítási, környezetvédelmi előírások betartásával) kizárólagos joga van arra, hogy a találmányt saját maga hasznosítsa illetve arra másnak engedélyt (licenciát) adjon.

A szabadalmi jogosult engedélye nélkül tehát mindenki másnak tilos a jogi védelemben részesülő találmány hasznosítása. A szabadalmazott találmány jogosulatlan hasznosítója, a szabadalmi tisztaságot nélkülöző termék előállítója és forgalmazója szabadalombitorlást követ el, amelynek súlyos anyagi és erkölcsi következményei lehetnek.

A szabadalmi jog megadásával egyidejűleg az állam szabadalmi (iparjogvédelmi) hatósága a találmányt nyilvánosságra hozza és a szabadalmi leírást kinyomtatja. A szabadalom (mint „megpecsételt szellemi tulajdon”) ílymódon az innovációs eredmények egy sajátos kifejezési formáját és információhordozóját is jelenti.

A szabadalmi oltalom idejének lejártával (maximálisan 15–20 év) a nyilvánosságra hozott találmány közkinccsé válik, vagyis bárki szabadon hasznosíthatja azt jogszerű gazdasági tevékenysége körében.

A találmányok jogi oltalmát szolgáló szabadalom tartalma az egyes országokban meglehetősen közel áll. A klasszikus szabadalom mellett azonban egyes országokban kialakultak egyes „változatok” is. Néhány országban ismerik a törzsszabadalom tárgyának tovább fejlesztését tartalmazó javítási vagy pótszabadalom intézményét (pl. Japán, Ausztria, NSZK, Szovjetunió)

Sajátos szabadalomfajta a külföldi szabadalom kiterjesztése az adott országra beviteli szabadalom (pl. Belgium) vagy megerősítő szabadalom (pl. Argentína) formájában. Szintén különleges forma az Ausztráliában kialakult ún. kis szabadalom (petty patent) és a Franciaországban alkalmazott hasznossági bizonylat, amelyek kisebb követelmények mellett rövidebb oltalmi időt nyújtanak.

Több országban alkalmazzák hasonló jelleggel a találmányoknál alacsonyabb szintű konstrukciós megoldásokra a használati mintavédelmet (pl. NSZK, Japán, Kína, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Lengyelország).

Ipari mintaként védhető több országban az ipari termék külső, ornamentális kiképzése. Az ipari formatervezési tevékenység, mint a gyártmányfejlesztés egyik igen fontos területe fokozódó szerephez jut a termékek versenyképességének fejlesztésében. Jelentősen megnövekedett ugyanis az igény különösen az exportpiacokon az áruk tetszetős és korszerű külső kialakítása iránt.

A formatervezés a termékek külalakjának világviszonylatban új, tetszetősebb és funkcióit jobban kifejező

kialakításával növelheti azok használati értékét. Gazdasági célja, feladata, hogy a termék külső formájának esztétikai és ergonomiai szempontból kedvezőbb alakítása révén javítsa annak hazai és világpiaci versenyhelyzetét, növelje kelendőségét és minél nagyobb mérvű nyereséget tartalmazó eladási ár elérését tegye lehetővé.

Amíg az iparjogvédelem eddig említett tárgyai a gyártás- és gyártmányfejlesztésben játszanak szerepet, addig az árumegjelöléseknek főként az áruértékesítésben, a piachódításban és a piaci pozíciók biztosításában, mint versenyesszereknek, van szerepük.

Az előnyös piaci helyzet és a magasabb nyereség forrásai ugyanis nemcsak találmányok, know-how, ipari minták stb. lehetnek, hanem az az üzleti jó hírnév, tekintély, bizalom is, amelyet a vállalat mérnökei alkotómunkájával, műszaki presztizsével, aktív piacpolitikájával, marketing tevékenységével, állandó minőségével a vevők körében kivívott. A vásárlóközönségnek az áru illetve a vállalat üzleti jó hírneve, piaci bevezettsége, reklámja révén elnyert rokonszenve ugyanis az értéket, nyereséget fokozó tényező a piacon, mivel a vevőket a kínálat halmozában orientálja és a vállalat javára befolyásolja választási elhatározásukban még akkor is, ha az ár a hasonló minőségű áruk áránál magasabb. Az árujelzések mintegy megtestesítik, szimbolizálják az árunak, illetve a vállalatnak ezt a műszaki-gazdasági jó hírnevét, arculatát (imázsát, reputációját), vevőkörét és üzleti kapcsolatait (nemzetközileg elterjedt angol kifejezéssel: goodwill), amely vagyoni értéket képvisel. Az áru minőségével kapcsolatos pozitív meggyőződés ugyanis vásárlási inspirációt kelt, a vevők széles körében kialakítja a márkahűséget, az értékesítés elősegítése viszont gyorsítja a tőkemegtérülést és így segíti az újratermelési folyamatot.

Az árujelzések közül a legelterjedtebb a védjegy.

A védjegy mint a vállalat „kódja” része a piaci kommunikáció rendszerének, fontos kontaktusteremtő, figyelemfelhívó, bizalomelnyerő eszköz a piacorientált gazdaságokban.

A nehéz világgazdasági körülmények fokozott követelményeket támasztanak exporttermékeink és külföldön végzett szolgáltatásaink értékesítése során, az éles versenyben kedvező eredményeket csak jó minőségű, megbízható árukkal, jó hírnévvel, masszív termékexport helyett márkás specialitásokkal érhetünk el.

A piaci követelményeknek alárendelt vállalkozási koncepció, az offenzív és defenzív marketing tevékenység, reklám egyik legfontosabb eszköze a védjegy, amely a fogyasztókat az áru valódisága, eredetisége tekintetében orientálja, bizalmukat fokozza, vásárlásra ösztönzi és a termék árában többletnyereség realizálását teszi lehetővé. A védjegy mint információhordozó értéke az idő múlásával nem amortizálódik, hanem állandó minőség mellett fokozódhat. A védjegyhez fűződő bizalom kiépítése azonban hosszú megtérülési idejű beruházás.

A belföldi piacon is fokozott szerephez jutnak védjegyeink, a fogyasztók növekedő igényeinek kielégítése védjegyek alkalmazása nélkül, anonim árukkal hosszabb távon nem lehetséges megfelelő szinten és ösztönző nyereséggel. Ilyen körülmények között a védjegyek szerepének, áralakító, információs, vállalatjelző és garanciális funkciójuk alkalmazásának és jogi oltalmuknak fokozott figyelmet kell szentelni bel- és külföldön egyaránt.

A védjegyhez hasonlóan árujelzés a cégnév és a földrajzi nevek, amelyek mint származási jelzések vagy eredetmegjelölések (pl. tokaji) szintén oltalmat élveznek a jogosulatlan felhasználás ellen.

Védelem nélkül a földrajzi név generikus megjelöléssé, általánosan használt fajtanevévé válik, illetve elveszíti az

eredetiséget, valódiságot és minőséget sugalló hírnevét, ezért többletnyereség forrása sem lehet a továbbiakban.

A származási jelzések és eredetmegjelölések oltalma az egyes országokban elsősorban úgy valósul meg, hogy a tisztességtelen verseny elleni jogszabályok tiltják a hamis vagy megtévesztő jelzések alkalmazását (jellegű, típusú toldattal is).

6. A nemzetközi gazdasági kapcsolatok fejlődése a nemzetgazdaságok közötti kölcsönös függőségi kapcsolatok erősödéséhez, nemzetközi intézmények és jogi mechanizmusok széles körű hálózatának kialakulásához vezetett államközi és vállalatközi síkon egyaránt. Ezek a nemzetközi intézmények és jogi mechanizmusok az iparjogvédelem terén meglehetősen korán megjelentek, és az elmúlt 100–150 évben az iparjogvédelmet a nagymérvű internacionalitás jellemezte. Ennek hátterében az a körülmény húzódik meg, hogy az iparjogvédelem az a jogterület, ahol a szabályozás tárgyát képező társadalmi-termelési viszonyok és a termelőerők kapcsolata, összefonódottsága a legintenzívebb, és ahol a gazdasági-műszaki folyamatok nemzetközi jellege és a jogi szabályozás nemzeti korlátozottsága közötti feszültség a legkiáltóbb.

Az univerzális nemzetközi iparjogvédelmi egyezmények között az első és legalapvetőbb a Párizsi Unió Egylemény, amelyet 1883-ban kötöttek és azóta többször, legutóbb 1967-ben Stockholmban modernizáltak. A Párizsi Unió Egyleménynek ma már mintegy 100 tagországa van, közöttük Magyarország is 1909 óta. Alapvető elvei a külföldieknek a belföldiekkel azonos jogi helyzetét biztosító egyenlő elbánás elve és a hazai elsőbbség megőrzését lehetővé tevő uniós elsőbbség. A Párizsi Unió Egylemény mellékegyezményeiként a 70-es évektől négy szabadalmi vonatkozású nemzetközi megállapodás jött létre: a Szabadalmi Együttműködési Szerződés (PCT), a Nemzetközi Szabadalmi Osztályozásra (NSZO) vonatkozó Strasbourgi Megállapodás, a mikroorganizmusok letétbe helyezése kapcsán kötött Budapesti Szerződés és az új növényfajták oltalmára létesült nemzetközi Egylemény (UPOV).

Az említett univerzális szabadalmi egyezmények gondozása a Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO), az ENSZ iparjogvédelmi és szerzői jogi kérdésekben illetékes szakosított szervezete hatáskörébe tartozik. A nemzetközi egyezmények nem hoztak létre „világszabadalmat”, alapvetően arra irányulnak, hogy az egyes nemzeti szabadalmi rendszerek között hozzanak létre egy közvetítő, a külföldi szabadalmazást elősegítő jogi-szervezeti mechanizmust, emellett bizonyos mértékű jogegységesítő hatást is kifejtenek.

Az univerzális nemzetközi szabadalomjogi egyezmények mellett létrejöttek regionális, egy-egy országcsoportot felölelő egyezmények is. Ezek közül a magyar találmányok védelme szempontjából a legfontosabb az Európai Gazdasági Közösség (Közös Piac) és a KGST keretében létrejött nemzetközi szabadalmi, találmányi egyezmények.

Az államközi egyezmények mellett a nemzetközi gazdasági és tudományos-műszaki együttműködés során jelentkező találmányi-szabadalmi kérdések rendezésében fontos szerepet játszanak a vállalatok, intézetek között kötött nemzetközi együttműködési megállapodások, licencia- és know-how szerződések is.

A fentiek alapján a kialakult nemzetközi szabadalomjogi struktúra alapvető vonásai a következők:

– A szabadalmi védelem döntően továbbra is az egyes nemzeti jogszabályokon alapul, tehát nemzetközi magánjogilag az un. „lex loci protectionis” érvényesül, azaz a

territorialitás és függetlenség elve. Ennek értelmében a szabadalmat minden országban, ahol a találmányt védeni szükséges, meg kell szerezni. Az engedélyezett szabadalmak jogi sorsa (fennállása, megszűnése) egymástól független.

– Az alapvetően nemzeti alapokon nyugvó, területileg korlátozott, független szabadalmi rendszerek az egyenlő elbánás csaknem univerzális elve értelmében teljesen nyitottak, elérhetők, „használhatók” diszkrimináció nélkül a többi ország bejelentői által is és így az egyes országok nemzeti piacain a belföldi és a külföldi versenytársak tevékenységének iparjogvédelmi feltételei kiegyenlítették.

– Az uniós elsőbbség biztosítása révén a kutatók-fejlesztők nemzetközi „versenykényszerbe” kerülnek nemcsak a hazai, hanem az összes többi országban dolgozó kutató-fejlesztővel is. Az uniós elsőbbség elve ugyanis jogilag megerősíti a gazdasági versenyben elért előnyt és a „lemaradt” versenytársak számára kizárja a kettős szabadalmazás tilalma értelmében azt, hogy azonos, de későbbi elsőbbségű találmányaikra szabadalmi oltalmat nyerjenek.

Az uniós elsőbbség intézménye a gyakorlatban nagy jelentőségű, mivel annak révén az elsőbbségi időközben a bejelentőnek lehetősége van annak mérlegelésére, hogy mely országokban érdemes a találmányon alapuló áruexport piacvédelme vagy a szellemi export jogi megalapozása érdekében szabadalmi oltalmat szerezni a hazai alapbejelentéssel megszerzett potenciális versenyelőny realizálása mellett.

A PUE ismeri a kiállítási elsőbbség intézményét is, ez azonban külföld felé csak korlátozottan érvényesül. Az Egylemény szerint a szabadalmi vagy védjegyjog elismertetésének nem előfeltétele az oltalom jelzése a terméken, de ez a nemzetközi kereskedelmi forgalomban elterjedt („Patent pending”, „Patent N°”, ®, „törv. védve”).

A találmányok külföldi szabadalmazásának indoka a leggyakrabban az, hogy a találmányon alapuló termék exportját kívánják védeni a célpiacon illetve azt kívánják megakadályozni, blokkolni, hogy a versenytárs vállalat hasonló terméket gyártson vagy forgalmazzon. A külföldi szabadalom tehát, mint árutermelői és áruforgalmi monopólium elsősorban fontos piacvédelmi (piacszerző, megtartó és fejlesztő) eszköz, amely az adott termék vonatkozásában a konkurrenca visszaszorításával extraprofitot biztosító „áralakító hatalom” realizálását teszi lehetővé. Az export védelme mellett egyre nagyobb jelentősége van a kizárólagos gyártási jog helyi gyakorlásának is, ami elsősorban vegyes külföldi-magyar vállalatok illetve külföldön alapított leányvállalatok létesítésekor lehet előnyös. A találmányon alapuló termék piacvédelme mellett a külföldi szabadalom megszerzésének indoka lehet a szellemi exportra, illetve licencieladásra való törekvés olyan találmányok esetében, amelyek áru formában való értékesítése a jogosult lehetőségeit meghaladja vagy nem gazdaságos illetve amelyek esetében a szabadalmi oltalom a találmány know-how-ként való kezelésénél előnyösebb, jobban növeli a találmány forgalomképességét (csereértékét).

A külkereskedelmi tevékenység folytatásának újabb rendje szerint a gazdálkodó szervezetek mellett magán-személyek, ideértve ezek jogi személyiséggel nem rendelkező társaságait is, a Kereskedelmi Minisztérium engedélyével az OTH-nál bejelentett, illetőleg szabadalmazott találmányokat külföldön hasznosíthatják (licenciaszerződést köthetnek), ha a szükséges honvédelmi engedély is megvan.

A külföldön történő szabadalmazásnak természetesen nemcsak közvetlen anyagi szempontból lehet jelentősége, hanem a szabadalom jó „ajánlólevél” lehet a külföldi kooperációkban, tendereken, a reklám- és marketingtevékenységben, mint a mérnöki jóhírt, a műszaki presztizst (goodwillt) növelő, esetenként a tudományos prioritást is rögzítő, a mérnöki alkotótevékenység színvonalát, eredményeit tükröző eszköz.

A szabadalmi vizsgálat terén folyó nemzetközi együttműködés megkönnyíti, gyorsabbá és megalapozottabbá teszi egy-egy találmány több országban való szabadalmazását.

A külföldi szabadalmi bejelentések megtétele és a szabadalmi eljárások lefolytatása történhet

- a) a hagyományos nemzeti eljárások keretében, vagy
- b) nemzetközi eljárások igénybevételével.

A nemzeti eljárásokat ugyanis nemzetközi eljárás előzheti meg a Szabadalmi Együttműködési Szerződés (PCT) szerint. A PCT lehetővé teszi nemzetközi szabadalmi bejelentések tételét azokban az esetekben, amikor a bejelentő találmányára néhány országban kíván szabadalmi oltalmat biztosítani. A bejelentést nemzetközi kutatásnak, illetve vizsgálatnak vetik alá az un. nemzetközi kutató és vizsgáló hatóságok, amelyek a világ legnagyobb szabadalmi hivatalai közül kerülnek ki.

A kutatási, illetve vizsgálati jelentések alapján az egyes országok szabadalmi hivatalai döntenek saját nemzeti jogszabályaik alapján a szabadalmazhatóságról. A Szabadalmi Együttműködési Szerződésnek 1980-ban Magyarország is tagjává vált számos más fejlett ipari ország mellett.

Magyarországon az Országos Találmányi Hivatalnál lehet nemzetközi szabadalmi bejelentést tenni, amelyről az Osztrák Szabadalmi Hivatal vagy a Szovjet Találmányi Hivatal ad nemzetközi kutatási, illetve vizsgálati jelentést. A PCT bejelentéseket 18 hónap elteltével a WIPO a „PCT Gazette” c. közlönyben közzéteszi.

Jelentős előnyei a PCT-nek: az egyszerűség, gyorsaság, a viszonylagosan kisebb költségráfordítás, a nemzeti eljárások megindításának elhalaszthatósága nemzetközi kutatás esetén 30 hónapra, a PCT úton nyert szabadalom „erőssége”, az európai szabadalmi rendszer és a PCT kombinálása (un. euro-PCT út).

Míg a PCT, mint univerzális szerződésen alapuló nemzetközi eljárási rendszer csak megelőzi a nemzeti eljárásokat, a Münchener Megállapodáson alapuló regionális nemzetközi eljárás a nemzeti eljárások helyébe lép. Lehetőséget nyújt arra, hogy a találmányt az Európai Gazdasági Közösség Európai Szabadalmi Hivatalánál jelentsék be, amely a megjelölt tagállamokra európa-szabadalmat (nemzeti szabadalmak kötegét) engedélyez. Európa-szabadalmat magyar bejelentők is igényelhetnek (a PCT eljárással kombináltan is).

A védjegyek nemzetközi lajstromozására létesült Madridi Unió megállapodás egyetlen, az OTH-hoz tett bejelentéssel igényelhető védjegyoltalom, ha a védjegyet Magyarországon már lajstromozták.

Hasonló a konstrukciója az ipari minták nemzetközi lajstromozására létesült Hági Megállapodásnak.

A Lizsaboni Megállapodás alapján pedig földrajzi eredetmegjelölések (pl. tokaji) nemzetközi lajstromozására is van mód.

A 60-as évek végétől új korszak kezdődött Magyarországon más országokkal folyó nemzetközi iparjogvédelmi együttműködésében.

Ettől az időszaktól Magyarország folyamatosan csatlakozott az összes lényeges nemzetközi iparjogvédelmi egyezményhez és így elkötelezte magát az iparjogvédelem nemzetközi államközi egyezményekben rögzített elvei mellett és csatlakozott olyan nemzetközi egyezményhez — mint pl. a PCT, Budapesti Szerződés, UPOV — amelyek megkönnyítik a jogszerzést és a jogok hatékony védelmét hazai vállalatoknak külföldön és a külföldieknek hazánkban.

Mindezen fejlemények hatására Magyarországon kialakult egy olyan piacgazdasági inspirációjú és fejlett nemzetközi mechanizmusokkal rendelkező iparjogvédelmi rendszer, amely megfelel mindazoknak a követelményeknek, amelyeket egy erős, megbízható, a fejlődéssel lépést tartó iparjogvédelmi rendszerrel szemben a világpiac, a nemzetközi piacgazdaság támaszt.

A WIPO keretében folyó univerzális iparjogvédelmi együttműködés mellett nemzetközi kapcsolataink lényeges iránya a KGST keretében folyó iparjogvédelmi együttműködés.

A KGST keretében folyó eddigi együttműködés során jelentős eredmények születtek: a találmányok ingyenes átadását kimondó szófiai elv helyében kiépült egy kereskedelmi alapokon nyugvó komplex mechanizmus; 3 megállapodás megkötése révén kibővültek a jogi- nemzetközi szabályozás, a vizsgálati kooperáció, a szabadalmi információ és a szakemberképzés kérdéseire egyaránt kiterjedő munkálatok.

Az együttműködés eredményeivel azonban nem lehettünk elégedettek.

Amint ezt több magas politikai fórumon megfogalmazták: a szocialista országok most abba az időszakba lépnek, amikor együttműködésüket egész nagyságrenddel magasabb szintre kell emelni. A KGST országok tudományos-műszaki haladásának 2000-ig szóló komplex programja megvalósításához Őriási erőfeszítésekre van szükség. Lényegét tekintve az együttműködés új mechanizmusát kell létrehozni, amely a jelenleginél sokkal nagyobb mértékben lesz a termelési tényezők szabadabb áramlását elősegítő, a komparatív előnyöket fokozottabban érvényre juttató piaci integráció.

Ehhez a közvetlen vállalati kapcsolatok, az áru- és pénzvviszonyok, valamint a jogi- intézményi — ennek keretében az iparjogvédelmi háttér jelentős fejlesztésére lesz szükség.

Ennek az új iparjogvédelmi integrációs mechanizmusnak a megformálásában kezdettől fogva aktívan részt kell vennünk, mivel Magyarországnak alapvető érdeke a gazdasági és tudományos-műszaki kapcsolatok kiszélesítése és elmélyítése, a szocialista gazdasági közösség megfelelő irányú és tartalmú fejlődése.

Magyarországnak a jövőben is alapvető fontosságú a kölcsönösen előnyös nemzetközi műszaki-gazdasági együttműködés fejlesztése, amelynek fontos szerepe van a magyar gazdaság hatékonyabbá, versenyképesebbé tételében és a magyar társadalom modernizációjában.

Mivel ez a követelmény az ország objektív adottságaiból, gazdasági érdekéből és a békés egymás mellett élési politikájából következik, együttműködési készségünkre és erős, szilárd iparjogvédelmi rendszer fenntartása mellett elkötelezettségünkre a jövőben is biztosan számítani lehet.